

UDK: 796.015.68:4:132

Sarvar ADILOV,

DSc, professor, O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti
E-mail: sarvaradilov99@gmail.com

PhD, professor K.Murodov taqrizi asosida

SPORT KURASHIDA MUSOBAQA FAOLIYATI OPERATIV TAHLILI ASOSIDA SPORTCHILARNING TEXNIK-TAKTIK VA KOORDINATSION TAYYORGARLIGINI NAZORAT QILISH

Annotatsiya

Ushbu maqolada sport kurashida musobaqa faoliyatini operativ tahlil qilish asosida sportchilarning texnik-taktik va koordinatsion tayyorgarligini nazorat qilish tizimi yoritilgan. Tadqiqotda musobaqa jarayonida bajarilgan texnik harakatlar samaradorligi, taktika tanlash tezligi hamda koordinatsion barqarorlik ko'rsatkichlari o'rganildi. Olingan natijalar sportchilarning tayyorgarlik darajasini baholash va mashg'ulot jarayonini optimallashtirishda operativ tahlilning yuqori diagnostik ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: sport kurashi, operativ tahlil, texnik-taktik tayyorgarlik, koordinatsiya, musobaqa faoliyati, monitoring, nazorat.

КОНТРОЛЬ ТЕХНИКО-ТАКТИЧЕСКОЙ И КООРДИНАЦИОННОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ СПОРТСМЕНОВ В СПОРТИВНОЙ БОРЬБЕ НА ОСНОВЕ ОПЕРАТИВНОГО АНАЛИЗА СОРЕВНОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

В данной статье рассматривается система контроля технико-тактической и координационной подготовленности спортсменов в спортивной борьбе на основе оперативного анализа соревновательной деятельности. В ходе исследования изучались эффективность выполнения технических действий в условиях соревнований, скорость принятия тактических решений и показатели координационной устойчивости. Полученные результаты показали, что оперативный анализ обладает высокой диагностической значимостью при оценке уровня подготовленности спортсменов и оптимизации тренировочного процесса.

Ключевые слова: спортивная борьба, оперативный анализ, технико-тактическая подготовка, координация, соревновательная деятельность, мониторинг, контроль.

CONTROL OF TECHNICAL-TACTICAL AND COORDINATIVE PREPARATION OF ATHLETES IN SPORT WRESTLING BASED ON OPERATIONAL ANALYSIS OF COMPETITIVE ACTIVITY

Annotation

This article presents a system for monitoring athletes' technical-tactical and coordinative preparedness in sport wrestling based on the operational analysis of competitive activity. The study examined the effectiveness of executed technical actions during competition, the speed of tactical decision-making, and indicators of coordinative stability. The obtained results demonstrated that operational analysis has high diagnostic value in assessing athletes' preparedness level and optimizing the training process.

Keywords: sport wrestling, operational analysis, technical-tactical preparedness, coordination, competitive activity, monitoring, control.

Kirish. Sport kurashi zamonaviy sport turlarining eng murakkab va yuqori intensivlik talab etuvchi yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Musobaqa jarayonida sportchining natijasi nafaqat uning jismoniy kuchi, balki texnik-taktik qaror qabul qilish tezligi, harakatlarning aniqligi hamda koordinatsion barqarorlik darajasiga bevosita bog'liqdir. So'nggi yillarda sport kurashida musobaqa faoliyatini tahlil qilishga bo'lgan ilmiy yondashuvlar sezilarli darajada rivojlanmoqda. Ayniqsa, operativ tahlil (real vaqtga yaqin yoki tezkor video-analitik baholash) sportchilarning texnik-taktik harakatlarini obyektiv baholash va ularni takomillashtirishda muhim vosita sifatida qo'llanilmoqda. Operativ tahlil sportchining musobaqa jarayonidagi har bir harakatini tizimli ravishda qayd etish, tasniflash va statistik jihatdan baholash imkonini beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Bugungi kunda mavzuga oid ilmiy-uslubiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, sportchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish va ilmiy-tadqiqotlar samaradorligini oshirish masalalari bir qator olimlar tomonidan keng o'rganilgan. Chet ellik mutaxassislar (X.A.Sanosyan, S.L.Musaelyan, M.G.Agamyan, B.Mirzaei) kurashchilarning texnik-taktik tayyorgarligini rivojlantirish, o'qitish metodikasini takomillashtirish hamda jismoniy tayyorgarlikni modellashtirishga yo'naltirilgan boshqaruv tizimlarini ishlab chiqqanlar.

Tadqiqot metodologiyasi. Kurashchilarning mashg'ulot jarayonini boshqarishda kurash g'ilamida jismoniy tayyorgarlik va koordinatsion qobiliyatlarni bir vaqtning o'zida maqsadli

rivojlantirishga yo'naltirilgan masofadan kompleks boshqaruv tizimi asosida yakka va juftlik mashg'ulotlarining murakkab sharoitida samaradorlik ko'rsatkichlarini oshirish imkoniyatlari takomillashtirilgan.

Tahlil va natijalar. Sport kurashida sportchilarning texnik-taktik hamda koordinatsion tayyorgarligini nazorat qilish yuqori natijalarga erishishning asosiy jihatlaridan biri hisoblanadi. Sportchilarni nazorat jarayoni standartlarni belgilash, haqiqiy erishilgan natijalarni o'lchash hamda qo'lga kiritilgan natijalarni belgilangan standartlardan sezilarli darajada farq qilsagina, samarali harakatlarni tanlashdan iborat bo'ladi. Kurash turlarida malakali kurashchilarni tayyorlash jarayoni bilan intensiv bog'liq bo'lgan uchta tarkibiy qismga bo'lish mumkin:

- mashg'ulot jarayonini tashkillashtirish;
- amalga oshirish;
- mashg'ulotlarning olib borishini nazorat qilish.

Samarali mashg'ulot boshqaruv tizimi har bir sportchining individual boshqaruvining muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Nazorat murabbiyning talablariga muvofiq natijani ta'minlaydi.

Kurashchining musobaqa faoliyatining ishonchligi - bu sportchining kompleks ichki xususiyati bo'lib, u ma'lum vaqt davomida mas'uliyatli musobaqalarda barqaror va samarali ishtirok etish imkonini yaratadi. Bu esa kurashchining barcha imkoniyatlarini kompleks namoyon bo'lishi samaradorligi darajasi, ma'lum bir vaqt sharoitlarida muvaffaqiyatsiz musobaqa faoliyati ehtimoli orqali miqdoriy jihatdan aniqlanadi. Kurash turlarida

sportchilarning texnik-taktik tayyorgarligi koordinatsiyaning boshqaruv aloqalarining samaradorligini baholashga imkon beradi.

Sport kurashlarida musobaqa faoliyatini operativ tahlili hamda sportchilarning tayyorgarligini nazorat qilish tizimiga qo'yiladigan talablar:

1. O'quv-mashg'ulot jarayoni sportchilarning texnik-taktik va koordinatsion tayyorgarligining barcha jarayonini qamrab olishi kerak. Musobaqa faoliyatining asosiy jihatlarini hamda bellashuvda sodir bo'layotgan jarayonlarni ko'z oldida ushlab turishi maqsadga muvofiqdir. Kurashchilarning tayyorgarligini operativ nazorat qilish uchun sportchilarning barcha qobiliyatlarini o'zida mujassam ettirishi kerak.

2. Kurashchilarning texnik-taktik hamda koordinatsion tayyorgarligining nazorati aniq strategik yo'nalishga ega bo'lishi hamda musobaqa faoliyatida bellashuv nazoratining maqsadini joriy etish emas, balki xatolarning oldini olishdir, shuning uchun nazorat rejalashtirish jarayonining barcha bosqichlarini emas, balki ajralmas elementini anglatadi.

3. Nazorat moslashuvchan bo'lishi kerak. Sportchilarning nazorati mashg'ulot tarkibidagi barcha o'zgarishlar bilan birga bog'liq bo'lishi mumkin.

Sport kurashida mashg'ulotlarni boshqarish va ishlashni tahlil qilishni optimallashtirish jarayonlarini samarali rejalashtirish va kurashchilarning musobaqa oldi hamda musobaqa faoliyati samaradorligini o'quv mashg'ulotlarida krashchilarning ko'nikma, bilim, harakat qobiliyatlarini to'g'ri nazorat qilishni ta'minlaydi.

Hozirgi raqobatbardosh kurash turlari bo'yicha sportchilar uchun texnik-taktik tayyorgarlik hamda maxsus koordinatsiya mashg'ulotlarini boshqarish va raqobatbardosh ko'rsatkichlarni tezkor tahlil qilishning asosiy ro'li o'rtasidagi muhim o'zaro bog'liqlik o'rganilib kelinmoqda. Sport kurashlarida o'quv mashg'ulot dasturlarini xabardor qilish va optimallashtirish uchun raqobatdan, xususan kurashdagi musobaqa faoliyatidan foydalanadigan ma'lumotlarga asoslangan yondashuvning muhimligini ta'kidlab o'tish joizdir.

Ma'lumotlarga asoslangan mashg'ulotlarni boshqarish hamda shaxsiylashtirilgan yondashuv uslublarini takomillashtirish kurash turlari uchun juda muhim hisoblanib kelmoqda.

Sport kurashlarining mashg'ulot jarayonini samarali boshqarish aniq yoki bo'lmasa taxminiy ma'lumotlarga asoslangan paradigma tomon siljish talabini qo'yib kelmoqda. Mazkur yondashuv bo'yicha kurashchilarning raqobatbardosh vaziyatlarini har tomonlama tezkor baholashga bog'liq tomonlarini ko'rsatmoqda. Hozirgi kunda bunday baholash turlari quyidagilarni talab qilib kelmoqda:

Kurash mashg'ulotlarini optimallashtirish uchun keng ko'lamli tahliliy tushunchalardan foydalanish hozirgi kunga kelib yana bir dolzarb masalalardan biri ekanligini isbotlab kelmoqda. Operativ baholashdan olingan ma'lumotlar kurashchining rivojlanishini optimallashtirishga qaratilgan dinamik mashg'ulotlarni boshqarish tizimini shakllantiradi:

Ma'lumotlarga asoslangan yondashuvning afzalliklari ushbu ma'lumotlarga asoslangan mashg'ulotni boshqarish yondashuvi bir nechta majburiy afzalliklarni taqdim etadi:

Raqobat ta'sirini nazorat qilish ikki yo'nalishga ega:

tayyorgarlik davrlarida musobaqalar natijalarini nazorat qilish;

raqobat faoliyati samaradorligini o'lchash va baholash.

Musobaqa ko'rsatkichlarni tezkor tahlil qilish orqali ma'lumotlarga asoslangan o'quv mashg'ulot nazoratining muhim ro'lini ta'kidlaydi. Ushbu yondashuv murabbiylarni o'quv mashg'ulot dasturlarini shaxsiylashtirish, kurash sohasida sportchilarning rivojlanishini optimallashtirish hamda sport kurashlarida raqobatbardoshlikni yaratish vositalari bilan ta'minlanadi. Sportchilarning ko'rsatayotgan natija tahlili ma'lumotlariga asoslangan va doimiy rivojlanayotgan yondashuvni qo'llash orqali murabbiylar o'z sportchilariga raqobatbardosh vaziyatda eng yuqori ko'rsatkich va ustunlikka erishish imkoniyatini berishlari mumkin.

Raqobat va mashg'ulot ta'sirini nazorat qilish. Raqobat ta'sirini nazorat qilish ikki yo'nalishga ega:

- tayyorgarlik davrlarida musobaqalar natijalarini nazorat qilish;

- raqobat faoliyati samaradorligini o'lchash va baholash.

Musobaqa natijalarini nazorat qilish ma'lum bir (ko'pincha bir yillik) tayyorgarlik siklida musobaqalarda qatnashish samaradorligini baholashdan iborat. Mashg'ulot siklidagi raqobatbardosh faoliyat ko'rsatkichlarining dinamikasi ko'pincha sportchining sport formasining holatini baholashga imkon beradigan mezon sifatida ishlatiladi. Raqobatbardosh faoliyat samaradorligini o'lchash va baholash zamonaviy o'lchash hamda hisoblash texnikasini musobaqa faoliyatiga ta'sir ko'rsatadigan mashqlar bilan musobaqa faoliyatining bir qancha turli ko'rsatkichlarini qayd etish uchun imkon yaratib beradi. Kurash turlarida kurashchilarning gorizontaal va vertikal harakat komponentlari, tananing umumiy massa markazining tebranishlari, shu bilan birga koordinatsion qobiliyatlarini texnik mahorat bilan mujassam etish davrlarining turli bosqichlarida o'z imkoniyatlarini mukammal ko'rsatib berishini ta'kidlab beradi. Sportchilarning barchasini ro'yxatdan o'tkazib, so'ngra tahlil qilish, mashg'ulot dastur mezonlarining hamda sportchilarning tayyorgarligini tavsiflovchi ko'rsatkichlar bilan taqqoslash murabbiy uchun imkonsiz vaziyatlardan biri bo'lib qolmoqdadir. Shu tufayli, mashg'ulot jarayonida raqobatbardosh mashqlarning ko'plab ko'rsatkichlaridan faqat informatsion ko'rsatkichlarni tanlab olish lozim, chunki ular nazorat paytida o'lchanishi shart.

Kurash sohasida sportchilarning tayyorgarlik holatini nazorat qilish sportchilarning jismoniy, texnik-taktik hamda koordinatsion qobiliyatlarining tayyorgarlik holatini baholash sinov mashg'ulotlari paytida yoki bo'lmasa musobaqa jarayonida amalga oshirilishi bilan namoyon bo'ladi. Shu bilan birga quyidagilarni ta'minlab o'tadi:

- maxsus jismoniy tayyorgarlikni baholash;

- texnik hamda taktik tayyorgarlikni baholash;

- raqobatbardosh faoliyatda psixologik holat hamda xatti-harakatlarni to'g'ri baholash.

Texnikaning ko'p qirraligi kurashchiga tegishli bo'lgan hamda ularni raqobatbardosh faoliyatda ishlatadigan texnik-taktik vosita harakatlarining xilma-xilligi darajasi bilan aniqlanadi. Kurashchilar turli xil harakatlar sonini, o'ng va chap tomonlarda, hujum va himoya harakatlarida hamda boshqa raqiblarda bajarilgan usullarning nisbatlarining nazoratini ta'minlaydilar.

Texnikaning ilg'or samaradorligi hamda uning individual optimal variantga yaqinlik darajasi bilan aniq belgilab boriladi. Samarali texnika - bu ma'lum bir harakatda maksimal darajada mumkin bo'lgan natijaga erishishni ta'minlaydigan usullardan biri bo'lib hisoblanavermaydi. Sport natijalari sportchilar uchun o'ta muhim, ammo texnika samaradorligining yagona mezoni bo'lib hisoblanavermas. Kurash turlarida sportchilar texnikasining samaradorligini baholash usullari sportchining motor salohiyatini ro'yobga chiqarishga asoslanadi hamda ularning texnik bilim ko'nikmalarining samarali takomillashuviga imkon yaratadi. Siklik sport turlarida ayniqsa sport kurashlarida texnik samaradorlik ko'rsatkichlari juda muhimdir. Chunki - texnik mahorat darajasining kuch miqdori, kurashchilarning sport natijalarini ko'rsatkich birligiga shu bilan birga, jismoniy harakatlar o'rtasidagi teskari proporsional bog'liqliklarni aniqlashga yordam beradi.

Sport mashg'ulotlari paytida murabbiy tomonidan olib boriladigan mashg'ulot jarayonlari hamda musobaqa faoliyatida texnik-taktik harakatlar va koordinatsion qobiliyatlarining namoyon bo'lishini va urinishlarning sonini hisobi ham olib borilishi lozim. Chunki sport mashg'ulotlarida samarali hisob-kitob tizimi muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Sport tayyorgarligi ko'rsatkichlarini hisobga olish murabbiyga sport mashg'ulotlari jarayonini amalga oshirish vositalari, usullari, uslublari hamda shakllarini tanlash va ulardan foydalanishning to'g'riligini tekshirish, sport mahoratini oshirishning yanada samarali usullarini aniqlash uchun har qanday vaziyatda o'z imkonini beradi. Bu esa, bizga kurashchilarning tayyorgarligining turli jihatlarini, sport natijalari dinamikasini, jismoniy rivojlanishini, sog'lig'ini va boshqa holatlarni kuzatish imkonini berib keladi. Murabbiyning olib borilgan natijalari va ularning hisobini inobatga olib, ma'lumotlarini tahlil qilish nafaqat

nazorat qilish, balki o'quv mashg'ulot jarayoniga hamda o'quv-yig'in dasturlarini faol olib borish va uni samarali takomillashtirish imkonini yaratib beradi. Bunday vaziyatlarda o'quv-mashg'ulot jarayonining barcha jihatlarini, elementlarini hisobga olish joiz.

Sport kurashlarida xususan sportchilarning musobaqa faoliyatini operativ tahlil qilishda kurashchilar uchun modellashtirishning mazkur turlarini ko'rib chiqishni ta'kidlaydi: Kompyuter dasturlari yordamida modellashtirish hozirgi zamonaviy texnologiyalar ma'lumotlarni tahlil qilish hamda sportchilarning mashg'ulotlarini optimallashtirishga yordam beradigan kompyuter modellarini yaratish imkonini beradi.

Kompyuter dasturlari yordamida ma'lumotlarni tahlil qilish: hozirgi innovatsion zamonaviy texnologiyalar bilan birga katta hajmdagi ma'lumotlarni, masalan, musobaqalarning natijalari, statistika va o'quv mashg'ulot ko'rsatkichlarini qayta ishlashga imkoniyat beradi.

Muvaffaqiyatli kurashchini modellashtirish usuli sportchining texnikasi, jismoniy tayyorgarligi hamda taktik ko'nikmasini hisobga olgan holda ideal kurashchining modelini yaratishga imkon yaratadi. Mazkur modelni tahlil qilish orqali murabbiylar o'z sportchilarining zaif tomonlarini aniqlashlari hamda ularni yaxshilash uchun moslashtirilgan rejalarni chuqur ishlab chiqishlari mumkin.

Muayyan musobaqalarda qatnashadigan ayrim sportchilarning raqobatbardosh tayyorgarligini modellashtirishni inobatga olgan holda ularning morfo-fiziologik xususiyatlarini inobatga olish hamda baholash, jismoniy fazilatlarini intensiv tarzda taktik va texnik harakatlarini takomillashuvi asosida kurashchilarning individual psixologik tayyorgarlik jihatlarini musobaqa faoliyatidan oldin chuqur o'rganishni tadbiq etadi. Musobaqa faoliyatini tezkor baholash: musobaqalar sportchilarning faoliyatini sinash va yaxshilash uchun muhim vositadir. Musobaqa faoliyatini tezkor baholash ushbu musobaqalarda sportchilarning texnik, taktik va muvofiqashtirish qobiliyatlarini kuzatish hamda tahlil qilish orqali amalga oshiriladi. Ushbu baholash murabbiylarga sportchilarning kuchli va zaif

tomonlarini aniqlashga hamda tegishli mashg'ulotlar strategiyasini ishlab chiqishga yordam beradi. Musobaqa faoliyatini tezkor baholash asosida sportchilarning texnik-taktik va koordinatsion tayyorgarligini nazorat qilish usullari:

Raqobatbardosh faoliyatni tezkor baholash asosida sportchilarning texnik-taktik va koordinatsion qobiliyati tayyorgarligini nazorat qilish o'quv mashg'ulot jarayonining samaradorligini aniqlash uchun muhim vositadir. Bu murabbiylar va sportchilarga yaxshilanishni talab qiladigan kuchli sohalarni aniqlash imkonini beradi. Bu yerda ishlatilishi mumkin bo'lgan operativ baholashning ba'zi usullari mavjud:

Kurashchilarning faoliyatini tahlil qilish uchun musobaqa videolaridan foydalanish kerak. Kurashchilarning texnik-taktik harakatlarini koordinatsion qobiliyatlar har qanday vaziyatda baholab bera oladi. Bu esa kurashchining kuchli hamda zaif tomonlarini ko'rsatib beradi. Kurashchilarning muvaffaqiyatini tezda baholash uchun musobaqalar natijalarini kuzatib borish bilan bir qatorda kechayotgan bellashuvlarni sintez qilish sportchilarning jismoniy tayyorgarligi hamda texnik-taktik harakatlarini bir biri bilan o'zaro takomillashuvini birlashtirib ko'ra olish mumkin. Sportchilarning qaysi harakatlar g'alaba yoki mag'lubiyatga olib kelganligini tahlil qila bila olish lozim.

Xulosa. Har bir sportchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ularning harakatlarini musobaqa faoliyatida tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. Ba'zi kurashchilar ko'proq texnik nazoratga, boshqalari esa ko'proq taktik mahoratga muhtoj bo'lishi mumkin. To'plangan ma'lumotlarni tezda sintezlash hamda sportchilarning tayyorgarligini takomillashtirish choralarini ishlab chiqish muhimdir. O'quv mashg'ulot jarayonining rivojlanishi va samaradorligini doimiy ravishda kuzatib borish uchun raqobatbardosh faoliyatni tezkor baholash muntazam ravishda amalga oshirilishi kerak. U murabbiylar va sportchilarga musobaqalarda maksimal samaradorlikka erishish uchun o'quv dasturini sozlash va texnik-taktik hamda muvofiqashtirish tayyorgarligini yaxshilash bo'yicha xabardor qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

ADABIYOTLAR

1. Rashid Matkarimov, Sarvar Adilov, Fikrat Kerimov, Georgiy Korobeynikov, Lesia Korobeinikova, Zafar Bakiev, Khasan Abdurazokov. Improving the technical and tactical characteristics of elite wrestlers // slobozhanskiy herald of science and sport / Vollum 28 No. 4, 2024, 197-203 p.
2. Керимов Ф.А. Спорт кураши назарияси ва усуляти/ -Тошкент: ЎзДЖТИ. Нашриёт бўлими, 2005. – Б. 240-245.
3. Adilov S.K. Intellectual sensor tizimlaridan foydalangan holda sport kurashida koordinatsion va texnik-taktik harakatlari integratsiyasi // ped.fan.dok.diss. Chirchik. 2024.
4. Adilov S.Q. Increasing basics of the efficiency of competition activity and developing technical and tactical preparation // Mental enlightenment scientific-methodological journal Volume 2022 / Issue 6 Issn: 2181-6131 P.51-64. SJIF-7.623
5. Бакиев З.А. Индивидуализация технико-тактической подготовки борцов, на основе автоматизированного анализа соревновательной деятельности: Дис. ... канд. пед. наук: -Ташкент: УзГИФК, 2009. – 131 с.
6. Ismatullayeva S. R. Fundamentals of increasing the efficiency of competition activity and developing technical and tactical training //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2024. – Т. 5. – №. 06. – С. 76-85.
7. Ismatullaeva S. Analysis of the asymmetry of technical and speed-strength training of female judokas on a special simulation simulator //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2025. – Т. 6. – №. 05. – С. 77-83.
8. Qaxramonovich A. S. Technology of increase in efficiency of development of coordination abilities and technical and tactical actions of athletes in free-style wrestling //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2019. –Т.7.– №. 10.
9. Adilov S.Q., Ismatullayeva S.R., Usmonova I.Z. “Erkin kurash nazariyasi va uslubiyoti”. Darslik. -Toshkent: MAKON SAVDO PRINT nashriyoti, 2024-yil, 174-bet.